

BISKUP P. P. GOJDIČ A OCHRANA GRÉCKOKATOLÍCKEHO ŠKOLSTVA V OBDOBÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1939 – 1945)

GABRIEL SZÉKELY

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gabseky@gmail.com

Abstract:

The study analyses a problematic status of the Greek Catholic Church in a political and ideological establishment of the Slovak Republic during 1939 – 1945, as well as the confrontational relationship of both subjects. Slovak Republic – as it is formulated in the Preamble to the Constitution – has identified itself with the (catholic) Christianity, i.e. the concept of National Socialism has originated at the background of a Christian worldview. This ideological construct has adored one (Slovak) nation to indoctrination of a society. Such construct has ultimately led to the discrimination of national minorities, in this case Ruthenian minority, which members has mostly identified with the Greek Catholic confession. In a regime with a close connection of the Catholic Church and the political system there were fluently applied undemocratic practices which infringed upon internal affairs and operation of the Greek Catholic Church, primarily its educational system (Greek Catholic Seminary and Theological Academy) in the intention to weaken its internal structure and integrity.

Keywords:

Greek Catholic Church, The Slovak Republic, Nationalism, Ruthenians, Bishop Gojdič.

Otázka vzájomného vzťahu Slovenskej republiky a gréckokatolíckej cirkvi v období rokov 1939 – 1945 bola a je do súčasnosti predmetom výskumu relatívne malej skupiny cirkevných i svetských historikov, ktorí k uvedenej problematike pristúpili skúmaním jej rôz-

nych aspektov a stránok. Doteraz známe a publikované závery čiastkových aj komplexnejších výskumných analýz tvoria východiskový fundament poznania tejto špecifickej časti moderných dejín Slovenska. V nadväznosti na to existuje pomerne široký okruh neprebádaných a nezodpovedaných otázok, ktorým je potrebné venovať pozornosť aj z hľadiska historickej sebareflexie Slovákov a kritického vyrovnávania sa s nedávnou minulosťou. Vychádzajúc z historikmi dokázanej existencie komplikovaných a neriešených otázok v uvedenom období, pričom tieto boli zdrojom vzájomnej konfrontácie štátu a jeho zložiek moci s hierarchiou gréckokatolíckej cirkvi¹, nahliadneme v príspevku predovšetkým na problematiku národnostných vzťahov, etnického napätia medzi majoritným, väčšinovým národom a nie zanedbateľnými menšinami. V rámci toho analyzujeme konkrétne príklady, v ktorých možno pozorovať úsilie štátnej moci o vytváranie národnostných tenzií a administratívnych (byrokratických) obštrukcií za účelom ovplyvniť fungovanie gréckokatolíckeho školstva, jeho inštitucionálny charakter a personálne zloženie. Popri tom skúmajeme, aký postoj zaujal prešovský biskup Pavol Peter Gojdič v záujme ochrany a rozvoja gréckokatolíckeho školstva. Tieto antagonistické procesy sledujeme na príklade konkrétnych vzdelávacích ustanovizní cirkvi – Gréckokatolíckeho bohosloveckého seminára a Bohosloveckej akadémie.

¹ Otázky politického, hospodárskeho, konfesijného, národnostného, sociálneho a kultúrneho charakteru (Coraň, 2009a, s. 119).

Vzájomný vzťah medzi orgánmi štátnej moci a gréckokatolíckou cirkvou v rokoch 1939-1945 do významnej miery ovplyvňovala aj národnostná otázka, ktorej konkrétne kontúry sa vyprofilovali na pozadí vzájomného spolunažívania Slovákov a Rusínov. Obdobie spolupráce oboch národností v Uhorsku vystriedala atmosféra všeobecnej nespokojnosti národnostných menšín v I. ČSR. Hoci sa vtedajšia Slovenská národná rada vyslovila za riešenie ekonomicko-sociálnych otázok Rusínov na východnom Slovensku, za ich plnú autonómiu v školských a cirkevných záležitostiach, k zlepšeniu vzájomných vzťahov nedošlo. Rusíni naďalej zostali národnostnou menšinou a postupne začali prejavovať autonomistické snahy s cieľom úpravy administratívnej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Otvorili sa taktiež otázky politickej lojality, spochybňovania výsledkov populačných cenzov a ich manipulácie, ale aj ústavné garantovaných jazykových práv, ktorých praktické uplatňovanie ostalo iba v deklaratórnej rovine (Galajda, 2009, s. 142). Vzťah Slovákov a Rusínov bol poznačený vzájomnými antagonizmami, v ktorých sa konfesionálna príslušnosť stala politickým nástrojom propagandistických vyhlásení a agitácie v prospech posilnenia nacionálnej príslušnosti (Coranič, 2008, s. 53 – 54; Magocsi, 1994, s. 158). Vznik Slovenskej republiky v marci 1939 nepriniesol očakávané budovanie konštruktívnych vzťahov medzi jednotlivými národnosťami. Nestalo sa tak ani v prípade rusínskej menšiny, ktorá mala z hľadiska jazyka, konfesionálnych a kultúrnych znakov k slovenskému majoritnému obyvateľstvu veľmi blízko. Namiesto spolupráce došlo k uvoľneniu frustrácií z národnostného útlaku, prejavom nedôvery až averzie a vzájomných rozporov v politickej, ako aj konfesionálnej rovine, nakoľko prevažná časť Rusínov sa hlásila ku gréckokatolíckej cirkvi, nepatrná časť k pravoslávnej cirkvi.

K úmyslu budovať národný, etnický „čistý“ štát Slovákov, t.j. štát, kde menšiny asimilujú s dominantnou slovenskou väčšinou, teda bez akejkoľvek účasti (aj) rusínskeho etnika, sa doznáva aj bývalý učiteľ, vtedajší politik a poslanec Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) Pavol Čarnogurský, ktorý vo svojom článku „Národný štát“ vo vládných novinách *Slovák* otvorene vyjadruje svoje potešenie z toho, že Maďari zabratím východného Slovenska vyriešili problém Rusínov. Tento akt vníma pozitívne preto, že „nám odpadla starosť, ako si upraviť svoj pomer k nim [...], chceli sme im ukázať, že svoj pomer k menšinám stavíme na zásade spravodlivosti a práva“ (Čarnogurský, 1939, s. 1). O tejto formálne deklarovanej zásade sa mohli postupne presvedčiť aj všetci príslušníci gréckokatolíckej konfesie bez ohľadu na svoju národnostnú príslušnosť. Vzniknutú situáciu P. Čarnogurský ďalej komentoval slovami: „Ostalo nám východné Slo-

vensko Zemplína a Šariša. I keď tam nezní stredoslovenčina, i keď sú tam gréckokatolíci, ale niet tam inej národnosti, ako výlučne národnosť slovenská“ (1939, s. 1). Okrem toho, že mu prekážala historicko-kultúrne kreovaná existencia nárečí východoslovenského regiónu a prítomnosť grécko-katolíkov, mylná bola aj jeho interpretácia jednoliatosti a uniformity slovenského etnika vo východnej časti republiky. Zdôvodnenie zámerného potlačenia tohto historicko-etnického kontextu P. Čarnogurský vyjadril nasledovne: „Musíme znemožniť a v zárodku zničiť každú myšlienku i sebamenšiu akciu, ktorá by smerovala na východnom Slovensku k inému národnému symbolu, než je symbol slovenského dvojramenného kríža na slovenských kopcoch. Zásadné a sústavné sledovanie tohto cieľa nami nemôže nikto chápať ako utláčanie, ale výlučne ako liečenie nezdravej veci. Slovenská tlač, slovenská škola a slovenské štátne úrady musia na východnom Slovensku plnou parou nasadiť tempo slovenského uvedomovania“ (1939, s. 1).² Uvedená formulácia poukazuje na tendenciu postupnej slovakizácie Rusínov štátnymi orgánmi cez zintenzívnenie slovenského povedomia a príslušnosti k jednému slovenskému národu aj na východnom Slovensku.

Postoj štátnej moci k rusínskej menšine mal priamu nadväznosť aj na fungovanie gréckokatolíckej cirkvi. Jej pôsobenie v republike sa ľudacky režim usiloval svojimi vyjadreniami neraz zdiskreditovať (Vasiľ, 2010, s. 35). Vládni činitelia mali vážny záujem na vyriešení otázky existencie gréckokatolíkov v štáte vo svoj prospech, a preto jej falošne prisúdili „nálepku“ – rusínska otázka. Kritike režimu sa nevyhol ani gréckokatolícky biskup P. P. Gojdič, ktorý sa verejne priznával a hlásil k rusínskej národnosti. Hoci bol režimom považovaný za rozvracača, nositeľa dezintegračných a rusinizujúcich tendencií voči slovenským gréckokatolíkom, svoju etnickú príslušnosť nepovýšil nad rámec svojej biskupskej povinnosti – brániť a starať sa o všetkých gréckokatolíkov bez rozdielu národnosti či stavu.³ Tento prístup uplatnil aj v prípade začlenenia farností Zemplína pod nevyhnutnú správu Prešovského ordinariátu⁴ (predtým pod správou Mukačevskej eparchie) (Borza, 2013, s. 234). S ich správou pomáhal

² Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky: § 81 – (1) Všetci obyvatelia bez rozdielu pôvodu, národnosti, náboženstva a povolania požívajú ochranu života, slobody a majetku. (2) Obmedzenie týchto práv je prípustné len na základe ustanovení zákonov. § 85 – Sloboda vierovyznania, prejavu mienky, vedeckého bádania a umenia sa zabezpečuje, nakoľko nenarúša na ustanovenia zákonov, verejného poriadku a kresťanských mravov.

³ „Pre Slovákov som Slováč, pre Maďarov som Maďar, pre Rusínov som Rusín“ (Janočko, 2008, s. 244).

⁴ AGAP – Inv. č. 74, 1939, sign. 20; Coranič, 2009b, s. 403.

biskupstvu najmä generálny vikár Anton Tink, farár v Rakovici nad Ondavou.

Konfrontácii s režimom sa okrem biskupa Gojdiča nevyhli ani gréckokatolícki duchovní, predstavitelia reholí či nepočetná skupina laickej učiteľskej inteligencie, ktorá sa s touto cirkvou identifikovala. Orgány štátnej moci ich neraz upodozrievali a obviňovali zo separatisticko-nacionálnych pohnútok, hungarizmu, niekedy aj boľševizmu. Tieto konfrontácie sa usiloval ľudácky režim sporadicky zmieriňovať predstieraným záujmom o vzájomnú spoluprácu medzi Slovákmi a Rusínmi. Zámer indoktrinovať a systematicky potláčať etnicko-konfesionálnu identitu občanov spočíval v možnosti ovládnuť školstvo prostredníctvom získania vedúcich pozícií a dosadzovania režimu naklonených ľudí do štruktúr vzdelávacieho systému. Príkladom tejto tendencie bolo iniciovanie pracovnej porady v Medzilaborciach dňa 14. 11. 1939 za účasti slovenských a rusínskych učiteľov, gréckokatolíckych kňazov a notárov okresu Medzilaborce. Štátne orgány zastupovali poslanec JUDr. Matej Huťka – okresný náčelník a neskorší šéf Ústredne štátnej bezpečnosti (ÚŠB), dr. Peter Starinský a zástupca Matice slovenskej Lófay. Gréckokatolícku cirkev zastupoval poslanec a dekan Anton Simko, záujmy rusínskeho školstva hájil školský inšpektor Imrich Hajtáš. Zo strany gréckokatolíckeho učiteľstva vzišla ochota spolupráce v procese konsolidácie vtedajších pomerov, rovnako prísľub odmietnutia akejkolvek aktivity namierenej proti integrite novovzniknutého štátu a vedúcej k destabilizácii vnútropolitkej situácie. Deklarovanie lojality k republike vzišlo z vystúpenia zástupcu gréckokatolíckeho učiteľstva, a to učiteľa Mlynariča. Postoj gréckokatolíckeho duchovenstva voči republike bol rovnako lojálny. Obhajoba duchovných, učiteľov a ostatnej gréckokatolíckej inteligencie bola postavená na jasnom odmietnutí obvinení či podozrení z ich promaďarskej náklonnosti. Podľa slov „hovorcu“ – „nikdy maďarónstvo nebolo, nie je a nebude programom inteligencie ruskej.“⁵ Osud tunajších Rusov (Rusínov) je úzko spätý s osudom slovenského národa a štátu v prítomnosti, aj v tej najďalšej budúcnosti“ (Simko, 1939, s. 4). Toto vyjadrenie potvrdila rusínska inteligencia vstupom 67 prítomných rusínskych kňazov a učiteľov do Matice slovenskej, čím si pripomenuli spoluprácu gréckokatolíkov s Maticou nielen v minulosti – v osobe Adolfa Dobrianskeho – ale aj so zreteľom do budúcnosti.

Práve školstvu a všeobecnej osvete venoval biskup Gojdič mimoriadnu pozornosť.⁶ Tá sa prejavila v jeho

starostlivosti o všetky stupne vzdelávania vrátane s nimi spojených internátov – sirotinec, Alumnea, Malý seminár a Kňazský seminár (Janočko, 2008; Kovaľová, 2009, s. 85 – 100). Najmä posledná menovaná inštitúcia, ako súčasť niekdajšej Bohosloveckej akadémie, bola stredobodom pozornosti štátnej moci. Ešte pred stretnutím v Medzilaborciach odporúčali riaditeľ polície v Prešove Bielický a župan Šarišsko-zemplínskej župy Štefan Haššík, úradne premiestniť gréckokatolícke biskupstvo z Prešova do Medzilaboriec alebo Svidníka pre potreby Rusínov. Spolu s biskupstvom tam mali byť presunuté aj všetky dôležité školské ustanovizne vrátane Gréckokatolíckej bohosloveckej vysokej školy a kňazského seminára. Definitívnym riešením rusínskej otázky na Slovensku malo byť zriadenie slovenského Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove.⁷ Župan Š. Haššík v záujme vymedzenia rusínskej otázky viackrát apeloval na predstaviteľov slovenskej vlády, aby vytvorili samostatný okres Svidník. Na zvyšku rusínskeho etnického územia odporúčať dôslednú slovakizáciu „rusínskej elastickej masy“.⁸

„Riešenie“ národnostnej otázky sa premietlo aj v rámci Gréckokatolíckeho kňazského seminára v Prešove. V októbri 1939 bol biskup Gojdič prípisom MŠaNO obvinený z neochoty ordinovať bohoslovcov gréckokatolíckeho obradu slovenskej národnosti. Toto obvinenie dôrazne dementoval, označil za nepravdivé, vnášajúce zlobu a očierňujúcu gréckokatolícke duchovenstvo.⁹ Možno predpokladať, že išlo o reakciu režimu na odpoveď biskupa Gojdiča zo dňa 18. 4. 1939 biskupovi Alexandrovi Stojkovi v Užhorode, ktorého požiadal, aby bohoslovci jeho Apoštolskej administratúry, ktorá pripadla Slovensku, dokončili započaté štúdiá v Užhorode. Napriek tomu, viacerí teológovia z tohto územia neskôr študovali v Prešove aj v Bratislave – napr. Jozef Knežo, Ján Hric, Ján Valko, Jozef Dandar, Bartolomej Leško a iní. Zo strany biskupa Gojdiča, vedenia fakulty a seminára nepociťovali žiadnu diskrimináciu či ponížovanie kvôli svojej slovenskej národnosti. Tieto tendencie sa prejavili skôr zo strany rímskokatolíckej cirkvi, o čom svedčia aj archívne dokumenty.

Nacionalisticky motivované kroky režimu pokračovali aj naďalej. Dňa 2. 11. 1939 sa dr. Karol Körper, nitriansky kanonik, priateľ a zástanca biskupa Gojdiča osobne pred ním postávažoval, že „vraj správa Gréckokatolíckeho bohosloveckého seminára v Prešove zabraňuje bohoslovcovi v tom, aby hovorili po sloven-

⁵ V zmysle „rusínskej“ (pozn. autora).

⁶ Najmä kňazskému semináru a bohosloveckej škole, ktoré boli miestami „duchovného a vedomostného formovania budúcich kňazov“ (Šturák, 2000, s. 17).

⁷ ŠOBA – Prešov, PR-P, 6684/39, prezidiálne spisy; ŠUA – SR, Fond MV, 16949/40, prezidiálne spisy, krab. 75.

⁸ ŠOBA – Prešov, ŠZŽ – ŠB, 249; ŠUA – SR, Fond MV, 154/40, prezidiálne spisy, krab. 79.

⁹ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 49.

sky".¹⁰ Obvinenie bolo pre eparchiu a vedenie seminára dehonestujúce, nepodložené relevantnými dôkazmi. Biskupský ordinariát následne zverejnil výsledok úradného vyšetrovania, podľa ktorého bolo obvinenie „bezzákladné, zlobné, lebo nikto a nikdy nezabraňuje bohoslovcem, aby medzi sebou hovorili po slovensky".¹¹ Vtedajší rektor seminára Anton Rojkovič k tomu pripojil aj tri prehlásenia – za rektorát seminára, profesorský zbor akadémie a bohoslovcov.¹² Rovnaké stanovisko vydalo biskupstvo aj vo veci obvinenia vedenia seminára a špirituála dr. Vasiľa Hopka, ktorý sa údajne „vyslovil pohrdavo o Slovenskom štáte, nazývajúc ho vraj štátom sezónnym".¹³ Dňa 12. 11. 1939 ozrejmil biskup Gojdič okolnosti situácie v liste adresovanom prezidentovi republiky, dr. Jozefovi Tisovi, v ktorom – upozornil na zverejňovanie necenzurovaných článkov v slovenských novinách očierňujúcich gréckokatolícku cirkev a hierarchiu za účelom vyvolávania vzájomných rozporov a anarchie v seminári; zdôraznil snahu Ordinariátu na konsolidácii pomerov medzi Rusínmi a Slovákmi; požiadal prezidenta o odstránenie anarchie a reštitúcie v seminári.¹⁴ Na základe tejto umelo vyvolanej aféry možno konštatovať snahu režimu cielene provokovať etablované a fungujúce gréckokatolícke inštitúcie za účelom ich postupného ovládnutia vrátane úsilia o vybudovanie siete režimu lojálnych spolupracovníkov, udavačov a prísluhovačov pre vytvárajúcu sa zložku tajnej polície – Ústredňu štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorá vznikla 13. 12. 1939 (Kol. autorov, 1986, s. 428).

Dôležitým východiskom v starostlivosti o gréckokatolícke vzdelávacie inštitúcie a Bohoslovecký seminár bol pre biskupa Gojdiča reálny stav a zloženie gréckokatolíckeho duchovenstva. Ten je známy na základe zachovaných schematizmov eparchie, a tiež zo správy vypracovanej pre Biskupský ordinariát na základe hlásení jednotlivých dekanátov Prešovskej gréckokatolíckej eparchie a Mukačevskej Apoštolskej administratúry z 22 dekanátov a 168 farností.¹⁵ Na základe presného zoznamu kňazov, zaslaného dňa 23. 10. 1940 vatikánskemu chargé d'affaires Mons. G. Burziovi¹⁶ vyplýva, že biskup Gojdič mal k dispozícii 230 gréckokatolíckych kňazov.¹⁷ Z demografického hľadiska bol tento počet nestabilný, keďže približne 80 kňazov bolo starších ako 50 rokov. Dôležitým ukazovate-

lom bol aj počet študujúcich bohoslovcov a kandidátov do seminára.¹⁸ Ako z týchto záznamov, tak aj z výkazu všetkých systematizovaných 150 farností pre MŠaNO k zostaveniu rozpočtu na rok 1944¹⁹ je zrejmé, že vtedajšie potreby biskupstva boli omnoho vyššie ako možnosti ich naplnenia. Aj tento faktor využil režim k tomu, aby presadzoval svoje zábery s cieľom obmedziť vplyv gréckokatolíckej cirkvi na občanov štátu, ktorí sa k tejto konfesii hlásili.

O tom, že sa zo strany štátnej moci a úradov vytváral neustály tlak na hierarchiu cirkvi za účelom presadzovania svojich požiadaviek a násilnej slovakizácie, nasvedčuje aj prípis šarišsko-zemplínskeho župana dr. Andreja Dudáša. Koncom januára 1942 informoval Gojdiča o prijatí poverenia biskupa pre vyjednávanie ordinariátu so štátnou správou – radcu a farára Belo Šalamona – spolu s tvrdením, že „štátna správa má záujem riešiť problémy".²⁰ V okruhu 18 bodov uviedol návrh, aby „farári v každej slovenskej obci kázali a katechizovali po slovensky". Vydal záväzok, podľa ktorého mal ordinariát v záujme výchovy slovenského duchovného dorastu prijímať bohoslovcov v pomere 2:1 v prospech slovenskej národnosti. Jeho návrhom biskupovi, aby „vydal všetkým svojim katechétom, pôsobiacim na slovenských gymnáziách [...], aby vhodným spôsobom pripravovali a získavali potrebný počet slovenských gréckokatolíckych študentov na kňazské povolanie", mala byť do budúcnosti zabezpečená „riadna cirkevná výchova slovenského kňazského dorastu [...]".²¹ Z ďalších bodov prípisu župana je evidentná snaha vládnych štruktúr o kontinuálnu systematickú likvidáciu Gréckokatolíckeho ruského gymnázia, kontrolu kňazskej formácie, získanie vplyvu v nomináciách do vedenia bohosloveckého seminára, presadzovanie štátneho jazyka pri prednáškach a meditáciách, a tiež zasahovanie do služieb a personálnych záležitostí cirkvi.

Reakciou na to bola výzva biskupa Gojdiča zo dňa 17. 2. 1942, adresovaná profesorom slovenských gymnázií, v ktorej ich prosil, aby nedostatok slovenských gréckokatolíckych bohoslovcov pomohli riešiť tým, že „vhodným spôsobom budú pobožných a nadaných gréckokatolíckych slovenských študentov pripravovať a získavať na kňazské povolanie".²² S pomocou kňaza B. Šalamona však biskup zostavil odpoveď prešovskému županovi, v ktorej sa vo veci kňazského povo-

¹⁰ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 49.

¹¹ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 46.

¹² AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 49.

¹³ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, sign. 46 a 49.

¹⁴ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, sign. 49.

¹⁵ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1942, krab. 791, sign. 2000; Borza, 2011, s. 97.

¹⁶ Ďurica, 1995, s. 149, 154; Ďurica, 1999, s. 22 – 23.

¹⁷ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 75, 1940, sign. 37.

¹⁸ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 790, sign. 750.

¹⁹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 1900.

²⁰ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 77, 1942, sign. 1.

²¹ Tamže.

²² Tamže.

lania vyjadril zamietavo – t.j. v prípade bohoslovca ide výlučne o vec Boha: „Non vos eligistis me, sed Ego vos“²³. Zároveň k tomu podotkol: „Do tohto Božieho práva veľmi agresívne sa miešať, t.j. proti vôli Božej niekoho nútiť, aby sa stal kňazom bez povolenia, alebo naopak niekoho proti vôli Božej odstrániť od oltára, keď ho Pán Boh volá, bola by najväčšia nespravodlivosť, najväčší hriech a najväčšie nešťastie tak pre Cirkev, národ a štát, veď známe je to porekadlo: 'Omne bonum ex clero et omne malum ex clero'²⁴ a tento spôsob mohol by sa stať príčinou rozmnoženia zlých kňazov“²⁵. Týmto možno preukázať, že zo svojej úradnej pozície vnímal otázku výberu kandidátov a ich budúceho kňazského povolania mimoriadne citlivo, keďže mu záležalo na budúcnosti zverenej eparchie. Svojím vyjadrením dal orgánom štátnej moci najavo, že hoci mal záujem o výchovu bohoslovcov slovenskej národnosti, národnostný princíp nemal byť prvoradým atribútom k výberu kandidátov a ich povolenia. Otázka prijímania do seminára mala byť (a aj bola) záležitosťou cirkvi, nie štátneho dirigizmu.

Otázku predstavených seminára považoval biskup za vyriešenú, nakoľko kanonik Mikuláš Harčár bol rodený Slovák, pochádzajúci z pôvodnej slovenskej rodiny. Vo veci špirituála seminára – dr. Myrona Podhajeckého, argumentoval biskup tým, že hoci bol pôvodom Rusín, školy absolvoval slovenské a slovenčinu ovládal dokonale. Okrem iného uviedol, že „je preplnený duchom cirkevným, katolíckym, ktorý sa môže povzniesť nad všetkými nacionálnymi a politickými otázkami tak, že podľa slov sv. Pavla 'omnibus omnia'²⁶. Podľa želania Župného úradu „už i doteraz striedavo prednášal meditácie v reči slovenskej a rusínskej“. Biskup Gojdič zároveň podotkol, že nie je „proti ustanoveniu za špirituála – kňaza Slováka, len nech bude to spôsobilý za každého ohľadu, ako je dr. Myron Podhajecký“²⁷. Týmto dal najavo, že v otázke personálneho obsadzovania funkcií nehľadá na národnostnú príslušnosť, ale v prvom rade na duchovné črty osoby kňaza a jeho autentický život v súlade s náukou cirkvi, čo do teologického, tak aj morálneho rozmeru.

Spomenuté atribúty považoval za nadradené akýmkoľvek iným požiadavkám, nakoľko zohrávali dôležitú úlohu pri formácii bohoslovcov, ktorým mal byť špirituál príkladom. K otázke užívania jazyka pri prednáškach dal profesorský zbor Bohosloveckej akadémie stanovisko, že „vo svojich prolekciiach popri latinskom a obradovom jazyku užíval v miere potrebnosti tak slovenský ako aj ruský jazyk“. Akademický zbor zároveň vyjadril ochotu podriaďiť sa aj v budúcnosti nariadeniam ordinariátu, s dôrazom na potrebu zohľadnenia skutočnosti, že „väčšina bohoslovcov je rusínskej národnosti.“²⁸ Spomenutých 18 bodov zo strany Župného úradu preukazuje, do akej miery chcel vládnucci režim získať, resp. mať kontrolu nad vnútorným fungovaním cirkvi. Hoci tieto postupy angažovania sa do interných záležitostí cirkvi mali direktívny a nátlakový charakter, v porovnaní s neskoršími totalitnými praktikami komunistického režimu boli skôr „latentnou“ formou praktík uplatňovaných politickým režimom vo všetkých sférach spoločenského života (Porov.: Hruboň, 2014, s. 20).

Paradoxne vyznel postup štátnej moci v otázke vzdelávania bohoslovcov mimo územia Slovenskej republiky. V prípise Župného úradu z 19. 4. 1942 sa v bode 8 odporúčalo biskupovi, aby posielal nadaných slovenských bohoslovcov vo väčšom počte do Ríma a Bratislavy na štúdiá subvencované štátnymi prostriedkami.²⁹ Možno sa legitímne domnievať, že posielaním bohoslovcov do týchto miest sledoval režim ich „vyňatie“ zo sféry vplyvu ordinariátu v Prešove, čím sa mala narušiť akákoľvek väzba (kultúrna, jazyková, intelektuálna) s miestnym prostredím, taktiež lojalita k cirkevnej hierarchii. Išlo nielen o sofistifikovaný spôsob slovakizácie, ale aj o propagandisticky podfarbenú politiku presvedčania spoločnosti o vzájomnom „spolunaživaní“ štátu a gréckokatolíckej cirkvi. Paradox spočíva v prehliadaní ekonomickej reality a materiálnych pomerov v spoločnosti zo strany štátnej moci. Na samotné štúdium v republike nebol dostatok štátnych finančných subvencií, nieto ešte na štúdium v cudzine. Otázka zasielania bohoslovcov do Ríma bola zo strany biskupa Gojdiča pre uvedené dôvody neprijateľná.

O tom, aké „priaznivé“ či skôr nepriaznivé boli pomery gréckokatolíckych bohoslovcov k štúdiu na Slovensku, vypovedá aj vzájomný vzťah s rímskokatolíckou cirkvou. Čo sa týka štúdiá na západnom Slovensku, Apoštolská administratúra v Trnave sa k štúdiu gréckokatolíckych bohoslovcov na Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulte Slovenskej Univerzity v Bratislave postavila skôr negatívne. Dôkazom je aj

²³ „Nie vy ste si vyvolili mňa, ale ja som si vyvolil Vás...“ (Jn 15, 16).

²⁴ „Všetko dobré pochádza z duchovenstva i všetko zlé pochádza z duchovenstva.“

²⁵ Tamže.

²⁶ „Všetkým všetko“. Slová apoštola Pavla z Listu Korinťanom (1 Kor 9, 20): „Pre Židov som sa stal akoby Židom, aby som získal Židov. Pre tých, čo sú pod zákonom, bol som akoby pod zákonom... Pre všetkých som sa stal všetkým, aby som zachránil aspoň niektorých.“ Pavlovo slovo sa vykladá ako ochota stať sa každému tak blízky, aby mu bol schopný aj inkulturáciou ohlasovať Ježiša Krista ako Mesiáša – pre všetkých bez výhrad.

²⁷ Tamže.

²⁸ Tamže

²⁹ AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 77, 1942, sign. 1.

prípís z 12. 6. 1943, v ktorom trnavský apoštolský administrátor, biskup dr. Pavol Jantusch, odmietol v školskom roku 1943/44 prijať pre disciplinárne dôvody na ďalšie štúdiá Juraja Bumberu (4. ročník) a Michala Malého (2. ročník). Biskup Gojdič na nekvalifikované rozhodnutie svojho biskupského kolegu reagoval s otvoreným prekvapením a počudovaním. V prípade bohoslovca Bumberu (neskoršieho celibátneho kňaza, farára v Prešove a člena rehole jezuitov) uviedol, že „nemôže ohrozovať disciplínu a mravnosť rímskokatolíckych bohoslovcov, ale naopak môže poslúžiť všetkým bohoslovcom ako vzor príkladného bohoslovca obradu svätého Cyrila a Metoda“.³⁰ V nasledujúcom akademickom roku 1943/44 plánoval biskup Gojdič poslať do seminára v Bratislave štyroch bohoslovcov. Do 1. ročníka Juraja Kocáka a Jána Valka, do 2. ročníka Jozefa Dandára a Jána Fedora. Okrem Jána Valka, ktorého na štúdiá nakoniec neposlal, ďalší traja poslucháči na štúdium nastúpili.³¹

Podmienky gréckokatolíckych bohoslovcov v Bratislave neboli jednoduché ani ideálne. Na tento fakt poukazuje poslucháč teológie Michal Malý z Poše v liste ordinariátu, v ktorom žiada biskupa o preloženie do seminára v Prešove. Ako dôvod, okrem zlého zdravotného stavu a slabej telesnej konštrukcie, uvádza aj izolovanosť od byzantského obradu. Vyjadril ju nasledovne: „Nakoľko mi nebolo dovolené ani len v nedeľu ísť na našu bohoslužbu (okrem Roždestva Christovho a Paschy), čo má za následok akési odcudzenie a zabúdanie vlastného obradu. Mal som nemalé ťažkosti vo vedení duchovného života, lebo nemohol som si zvyknúť na ducha katolíckej (latinskej) výchovy. Chýbala mi akási náplň, ktorú v hojnosti poskytujú naše obrady“.³² Po rôznych peripetiách nakoniec v školskom roku 1943/44 nastúpili do Bratislavy štyria bohoslovci, vrátane Juraja Bumberu, ktorí v októbri 1943 požiadali ordinariát v Prešove o zvýšenie podpory od MŠaNO. Biskup následne odoslal ministerstvu žiadosť o podporu, ktorou mali byť zabezpečené ich základné existenčné potreby v Bratislave.³³ Správa verejno-základinných majetkov v Bratislave poskytla v uvedenom školskom roku štyrom poslucháčom teológie Katolíckej bohosloveckej fakulty Slovenskej Univerzity a poslucháčovi Filozofickej

fakulty Emilovi Petachovi sumu 4000 Ks (spolu 20 000 Ks finančnej podpory na celý rok).³⁴

Biskup Gojdič prejavoval starostlivosť aj o potreby absolventov teológie študujúcich neteologické vedné odbory. Príkladom bol Bartolomej Leško, študent Prírodovedeckej fakulty v Bratislave. Ten mal v začiatkoch problémy s ubytovaním v internáte, istý čas býval v kláštore u Milosrdných bratov. Vďaka rýchlemu konaniu a vrúcnej prosbe biskupa Gojdiča sa provinciál rehole františkánov páter Bruno Bhöm prihovoril u riaditeľa vysokoškolského internátu Svradov – Mons. ThDr. Eugena Filkorna – o ubytovanie pre tohto študenta.³⁵ Gojdič sa s podobným listom priamo obrátil aj na samotného dr. Filkorna, aby sa patričným ubytovaním umožnilo ďalšie štúdium tohto nádejného teológa a vedca. Potvrdením jeho slov je skutočnosť, že sa z B. Leška stal nielen gréckokatolícky kňaz, ale aj celosvetovo uznávaný vedec, geológ. Iným prejavom starostlivosti biskupa bola zvýšená pozornosť o nový kňazský dorast, ktorého bol nedostatok, obzvlášť v čase vojny. Z rozhodnutia konzistória biskupa (27. 6. 1944) sa rozhodol prijať do seminára až 16 nových bohoslovcov, medzi ktorými bol aj Ján Hirka, neskorší prešovský sídelný eparcha po biskupovi Hopkovi.³⁶

Závažnou otázkou v čase II. svetovej vojny bola otázka brannej povinnosti bohoslovcov a vysvätených kňazov. Ministerstvo národnej obrany (MNO) svojím prípisom z roku 1943 oznámilo brannú povinnosť aj pre duchovné osoby (stať A6, ods. 1), podľa ktorej biskupské úrady a rehoľné provincie boli povinné každoročne do konca roka oznámiť odvedených kňazov v tom istom roku vysvätených a tých, čo majú v nasledovnom roku narukovať. Dokument je podpísaný generálom Jozefom Turancom, šéfom Vojenskej správy a plukovníkom Júliusom Surovým, prednostom Doplnkovej správy osôb MNO.³⁷ Problémy pre bohoslovcov nastali v jeseni 1943, keď armáda Slovenskej republiky odmietla dávať odklady poslucháčom teológie napriek tomu, že biskupi žiadali odklad aj pre kňazov až do jedného roka po vysviacke. Biskupa Gojdiča na túto situáciu upozornil a o možnosti odkladu vojenskej služby informoval gréckokatolícky Rusín, podplukovník V. Andrejkovič z MNO. Zároveň odporučil biskupom požiadať prezidenta a vládu, aby sa nariadenie o vykonaní vojenskej služby nevzťahovalo na boho-

³⁰ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1943, krab. 796, sign. 2101.

³¹ Tamže.

³² AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2236.

³³ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3535.

³⁴ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 450.

³⁵ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3803.

³⁶ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 640, 1944, krab. 795, sign. 1400.

³⁷ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 2300.

slovcov, ktorí už boli prijatí do seminára.³⁸ Biskup Gojdič sa následne listom obrátil na predsedu slovenskej vlády, dr. Vojtecha Tuku. Prosil ho, aby bohoslovci dostali študijný odklad z dôvodov ich celkového nedostatku v seminári, nízkeho počtu poslucháčov v 1. ročníku (4 osoby) a nebezpečenstva straty povolania kvôli dvojročnému trvaniu vojenskej služby. Listom sa obrátil aj na generála Jozefa Turanca, ktorého požiadal o odklad vojenskej služby pre bohoslovca Jána Valka. Žiadosťou apeloval na prinavrátenie Valkovho privilégia kňazstva k výkonu vojenskej služby, ako to bolo v I. ČSR a Uhorsku, a tiež, aby ho neporovnávali s laikmi.³⁹ Plukovník Július Surový oznámil svojim prípisom, že uznesením vlády z 15. 5. 1942 sa mohol povoliť maturantom počas brannej pohotovosti štátu (vojnového stavu) odklad, ak idú študovať na vysokú školu, a to v prípade, ak mali dobrý prospech na strednej škole. MNO žiadalo od vlády výnimku aj v prípadoch dostatočného prospechu, ak dotyčný študent bude prijatý na štúdium teológie.⁴⁰

Branná pohotovosť štátu, ktorá v týchto rokoch na Slovensku prebiehala, ovplyvnila aj samotné fungovanie Kňazského seminára, kde si v roku 1942 armáda (Vojenská správa v Prešove) ubytovala vojsko k stráženiu blízkej budovy pošty. Vicerektor seminára B. Šalamon sa neskôr v prípise z júna 1943 sťažoval biskupovi na neudržateľný stav tejto situácie kvôli morálnym deliktom vojakov s cudzími osobami v areáli seminára, ktorý sa stal akoby „verejným hotelom“. Pripomenul, že zadná brána seminára je otvorená ako korzo pre cudzích a vojaci v nočných hodinách tak narušujú pokojný spánok bohoslovcov. Z uvedených dôvodov požiadal biskupa o čo „najprísnejšie zachovanie disciplíny v seminári ako základ výchovy budúcich kňazov“. Upozornil, že za takýchto okolností „sa zmárni každý pokus zachovania seminárskej kázne a tým vopred zničí sa predpoklad pestovania potrebného kňazského charakteru v bohoslovcach“.⁴¹ Skutočnosť, že sa tak stalo, nebola chybou cirkvi ani vedenia seminára. Vicerektor pripomenul, že pre vojsko našiel náhradné priestory ubytovania, ale Vojenská správa túto možnosť odmietla. K opatreniam a krokom na kompetentných vyšších armádnych miestach už nedošlo, keďže situácia na východnom fronte v rokoch 1944-1945 bola napätá kvôli rýchlemu postupu Červenej armády na západ. Aj v tomto prípade vidieť, do akej miery štátne orgány a inštitúcie ignorovali

potreby a práva cirkvi vrátane jej hierarchických autorít.

Fungovanie a chod seminára počas vojnového obdobia nepriaznivo ovplyvňovali aj ekonomické pomery v spoločnosti, ktoré sa zhoršili odčerpávaním hmotných rezerv pre dotovanie armády na východnom fronte. Kým v školskom roku 1942/43 vykazovalo hospodárenie seminára prebytok finančných prostriedkov po odrátaní pôžičky nevyhnutnej pre začiatok akademického roka a príspevku štátu,⁴² v školskom roku 1943/44 sa už očakávalo zhoršenie hospodárenia. Biskupský vikár dr. Simeon Smandray musel v mene eparchie požiadať MŠaNO o poskytnutie zálohy na dotáciu seminára z náboženského fondu vzhľadom k predčasnemu začiatku školského roka (6. 9. 1943), absencii statkov a stálych príjmov z dôchodkov. Bez tejto dotácie by bol seminár odkázaný na živorenie. Finančnú nestabilitu seminára spôsobila aj nepravidelná platba cirkevnej dane farárov a farností – tzv. seminaristicum,⁴³ ako to uviedol nový rektor seminára Mons. Emerik Sedlák. Poskytnutie zálohy sa nakoniec oddialilo kvôli byrokratickým prieťahom MŠaNO, ktoré opätovne požiadalo k menoslovu bohoslovcov uviesť aj ročník a miesto, kde študujú. Odpoveď na žiadosť poskytlo biskupstvo v polovici novembra 1943.⁴⁴

Problém neplatenia seminaristica ešte viac zvýraznil zlú ekonomickú situáciu z 30. rokov, kedy si seminár musel požičať zo skromného majetku vtedajšieho rektora A. Rojkoviča sumu 13 000 Kčs.⁴⁵ V marci 1943 sa vicerektor seminára B. Šalamon sťažoval biskupovi Gojdičovi, že mnohí kňazi a farnosti poplatok za bohoslovcov stále neuhradili. Žiadal, aby boli všetkým dekanom nariadené vizitácie farností zamerané na kontrolu a prísne vymáhanie dlhov od roku 1940/41. V prípade zistenia podľžnosti navrhoval, aby bol dlh vyrubený na náklady farskej pokladnice.⁴⁶ V roku 1944 sa situácia ešte viac zhoršila, keď poplatok na bohoslovcov prestali odvádzať ako nekongruovaní kňazi,⁴⁷ tak aj samotní bohoslovci (prevažne z farností Zemplína), ktorí nemali uhradené poplatky za stravu.⁴⁸ Fi-

³⁸ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3430.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3680.

⁴¹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2198.

⁴² AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 793, sign. 85.

⁴³ Zavedené biskupom Gojdičom. Bližšie pozri: Janočko, 2008, s. 174.

⁴⁴ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3501.

⁴⁵ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3552.

⁴⁶ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 790, sign. 1339.

⁴⁷ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 454.

⁴⁸ Tamže.

nančný zostatok seminára v školskom roku 1943/44 bol iba minimálny (283, 95 Ks) najmä kvôli zvýšeniu nákladov na hospodárenie v danom roku,⁴⁹ ale aj v porovnaní s predchádzajúcim rokom 1942/43.⁵⁰

Okrem ťažkostí materiálneho charakteru bolo potrebné riešiť aj dôležitú otázku personálneho obsadenia Bohosloveckej vysokej školy a kňazského seminára. Z pohľadu štátnej moci bola táto otázka príležitosťou, ktorú sa politické elity pokúšali využiť vo svoj prospech v záujme dosadiť do vedúcich pozícií režimu naklonených ľudí. Tlaky štátnej moci smerovali k podpore lojálnych kandidátov, ktorí by svojou činnosťou pomáhali k rozduchovaniu nacionalizmu alebo zámernej politizácii v týchto inštitúciách pre svoje zábery kolidujúce s potrebami cirkvi a eparchie. V nejednom prípade využívali štátne orgány rôzne byrokratické obštrukcie pri vymenovaní takých kandidátov, ktorí neboli pre vládny režim vyhovujúci.

Príkladom takej situácie bola otázka menovania kňaza mons. Emerika Sedláka za rektora kňazského seminára na základe biskupského menovacieho dekrétu č. 2291/1943 v júli 1943.⁵¹ Emerik Sedlák bol v uvedenom čase profesorom Bohosloveckej vysokej školy v odbore morálnej a pastorálnej teológie. Jeho menovanie bolo oznámené na MŠaNO hneď po vydaní dekrétu, ktoré sa k predmetnej veci vyjadrilo až po 10 mesiacoch, 22. 4. 1944. MŠaNO žiadalo predloženie dokladov preukazujúcich jeho menovanie za mladšieho kanonika gréckokatolíckej sídelnej kapituly (zboru kanonikov) v Prešove so súhlasom vlády.⁵² Biskup Gojdič v ten istý deň odpovedal ministerskému radcovi Revickému, že o vymenovaní vedelo viacero osôb – minister pravosúdia dr. G. Fritz, poslanec Slovenského snemu dr. Matej Huťka, nitriansky kanonik dr. Karol Körper a samotný biskup Gojdič. Podľa vyjadrenia dr. Huťku vláda nemala žiadne námietky. Na reakciu MŠaNO, ktoré „žiada predložiť doklad o tom, že vdp. Sedlák bol menovaný za kanonika so súhlasom vlády“ odpovedal biskup Gojdič slovami: „Ja ale taký doklad predložiť nemôžem, lebo z uvedených pánov ani jeden žiaden doklad nedal o tom, o čom sme vyjednávali“. Okrem dokladu žiadalo MŠaNO aj výkaz všetkých systematizovaných kanonických miest v kapitule spolu s názvom konkrétnej funkcie. V prípade Sedláka žiadalo potvrdenie, či popri funkcii kanonika naďalej vyko-

náva profesorské miesto na Bohosloveckej škole a funkciu rektora v seminári, a tiež či bola o tejto veci vláda oboznámená.⁵³ Biskupský ordinariát oznámil šesť systematizovaných miest s doplnením kanonika Emerika Sedláka dňa 29. 8. 1943.⁵⁴ O tomto akte bol informovaný aj poslanec dr. Huťka, župný predseda HSLS, ktorý pôsobil v Bratislave ako sprostredkovateľ vlády a ordinariátu.⁵⁵

Rovnako problematicky prebiehalo menovanie dr. Vasiľa Hopka, neskoršieho pomocného prešovského biskupa, za profesora pastorálnej a morálnej teológie na Bohosloveckej vysokej škole v Prešove.⁵⁶ Po komisionálnej skúške konanej dňa 17. 1. 1944 v Prešove za účasti dr. Emerika Sedláka, dr. Ernesta Homička a dr. Myrona Podhajeckého, oznámenej MŠaNO podľa skoršieho oznámenia, boli na ministerstvo zaslané dve urgencie žiadajúce neoddiaľovanie menovania a určenie platu pre dr. Hopka. Až na upozornenie dr. Huťku radcovi MŠaNO dr. Jakubovi Šefčíkovi zo dňa 22. 8. 1944, ktorý oznamoval menovanie dr. Mikuláša Russnáka ml. zo Závadky za profesora kresťanskej filozofie⁵⁷ a dr. Vasiľa Hopka za profesora morálnej a pastorálnej teológie,⁵⁸ dostal dr. Vasiľ Hopko odpoveď o menovaní, ktoré sa malo doručiť začiatkom akademického roka 1944/45.⁵⁹

Po obrate vo vojne na východnom fronte došlo v roku 1944 k prekročeniu hraníc Slovenskej republiky v Kalinove Červenou armádou spolu s I. československým armádnym zborom. Za odporu nemeckej armády postupovali vojská na východnom Slovensku aj cez obce, v ktorých mala gréckokatolícka cirkev svoje farnosti, smerom k Prešovu. Biskup Gojdič požiadal po rozhovore Ústrednú evakuačnú komisiu (ÚEK) v Prešove koncom novembra 1944 o poskytnutie železničných vagónov pre Biskupský ordinariát a ním riadené ústavy a školy v Prešove. Štát vyčlenil na eva-

⁵³ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 798.

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ Za profesora morálnej a pastorálnej teológie bol Vasiľ Hopko menovaný Gréckokatolíckym ordinariátom v Prešove na základe rozhodnutia č. 2805/1943 z 21. augusta 1943. MŠaNO jeho menovanie odmietalo akceptovať spolu s neuznaním profesorského platu. Bližšie pozri: AGAP – Prezidiálne spisy, 1944, sign. 59.

⁵⁷ Menovaný namiesto zomrelého dr. Alexandra Čisárika, ktorý bol profesorom filozofie v školskom roku 1938/39 a 1940/41. Bližšie pozri: Schematizmus Prešovského biskupstva z roku 1938, s. 12.

⁵⁸ Menovaný namiesto profesora, kanonika Gejzu Jozefa Djulaia.

⁵⁹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 793, sign. 155.

⁴⁹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2301.

⁵⁰ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 4200; AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2301.

⁵¹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2291.

⁵² AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 798.

kuáciu šesťnásť vagónov, z toho dva pre kňazský seminár.⁶⁰ Preukázateľne starostlivý prístup a ochota biskupa pomáhať všetkým ľuďom bez ohľadu na národnostnú či konfesijnú príslušnosť sa prejavila aj pri evakuácii obyvateľstva východného Slovenska pred neľútostným postupom frontu. V decembri 1944 sa biskup obrátil na svojich kňazov s prosbou o pomoc pre evakuantov, evakuovaných kňazov a ich rodiny slovami: „Biskupská rezidencia, kňazský seminár a iné inštitúcie v Prešove, ktoré ešte nie sú obsadené vojskom, taktiež stoja k dispozícii kňazov, bežencov, pre ktorých je pripravená skromná kuchyňa, a to denne obedy a večere...“.⁶¹ O tom, že biskup Gojdič aj v tých najťažších momentoch doznievajúcej vojny pozeral najprv na blaho a záchranu ostatných, svedčia aj jeho slová z 12. 1. 1945 tesne pred obsadením Prešova Červenou armádou. Biskup ÚEK napísal: „tunajší úrad⁶² nemá prostriedky na odsunutie svojich zamestnancov, ktorých si ponechám až do nariadenia nútenej evakuácie a preto budem potrebovať pre nich dopravné prostriedky UEK [...]. Sám, ako ordinarius biskupstva, hodlám ostať v Prešove i v prípade nútenej evakuácie i s najpotrebnejším personálom“.⁶³

K problematike postavenia Rusínov ako národnostnej menšiny – etnika s vyhranenou identitou v podobe jazyka, mravov, náboženstva, jeho postavenia i emancipačných ambícií v I. ČSR a následne v Slovenskej republike rokov 1939 – 1945 prebieha ďalšie historické bádanie a následne diskusia obce historikov, politológov, etnografov, cirkevných historikov, t.j. vedeckej obce ako takej. Mimo rámec všetkých pochybností zostáva naďalej fakt, že nezanedbateľným rozmerom rusínskeho etnika je jeho zbožnosť, konfesionalita v podobe gréckokatolíckeho vyznania predovšetkým, ktorá napomáhala emancipačným trendom zvlášť v historických situáciách, keď ju viedli osvietené a „pomazané“ authority, medzi nimi biskup P. P. Gojdič osobitne. V inkriminovanom období Slovenskej republiky sa gréckokatolícka vrchnosť a radoví rusínski veriaci zachovali v duchu proklamovaného „ani proti Slovenskému štátu, ani zaň“.⁶⁴ Tento postoj môže byť na jednej strane interpretovaný ako alibistický, na druhej strane ako opatrný a prezieravý so zreteľom na budúcnosť. Nič to nemení na fakte, že išlo o etnikum a vieru síce štátom tolerovanú, v konečnom dôsledku

však štátom ostrakizovanú a trpenú. O to viac vyniká zápas laikov, nižšej i vyššej gréckokatolíckej cirkevnej hierarchie za vieru rusínskeho etnika a jeho cirkevné školstvo. Napokon, v tomto zápase išlo predsa len o legitímny spor o toleranciu, ľudskosť a slušnosť, teda o princípy humanity a človečenstva svetskej a náboženskej proveniencie dohromady.

Literatúra:

- BORZA, P.: Kapitoly z dejín kresťanstva: od reformácie až po 20. storočie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta 2011.
- BORZA, P.: Náboženský život veriacich regiónu Šariš na príklade vybraných farností Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: Znak, symbol a rituál v tradíciách a prejavoch ľudovej zbožnosti: zborník vedeckých (nekonferenčných) štúdií. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2013, s. 233 – 243.
- CORANIČ, J.: Národnostná otázka v gréckokatolíckom školstve na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: Dejiny cirkevného gréckokatolíckeho školstva na Slovensku I. Prešov: GTF PU v Prešove 2008.
- CORANIČ, J.: Školská otázka ako súčasť národnostnej problematiky vo vzťahu štátu a Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P. (eds.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU 2009a.
- CORANIČ, J.: Gréckokatolícka cirkev v rokoch 1939 – 1945. In: Duchovný pastier: revue pre teológiu a duchovný život. Roč. 90, č. 7, 2009b, s. 401 – 411.
- ČARNOGURSKÝ, P.: Národný štát. In: Slovák. Roč. 21, č. 80, 5. 4. 1939, s. 1.
- ĐURICA, M.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Bratislava: SPN 1995.
- ĐURICA, M.: Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava: LÚČ 1999.
- GALAJDA, D.: Náboženská výchova v školskom systéme Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: Dejiny cirkevného gréckokatolíckeho školstva na Slovensku II. Prešov: GTF PU v Prešove 2009.
- HRUBOŇ, A.: Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzburského smerovania prvej Slovenskej republiky). In: HRUBOŇ, A. – LEPIŠ, J. – TOKÁROVÁ, Z.: Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 II. Bratislava: ÚPN 2014, s. 20 – 34.
- JANOČKO, M.: Dejiny cirkevného školstva v Prešovskej eparchii do roku 1989. Prešov: Petra, n.o. 2008.
- Kol. autorov: Československé dejiny v datech. Praha: Svoboda 1986.

⁶⁰ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2837.

⁶¹ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2749.

⁶² V zmysle – biskupský úrad.

⁶³ AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 461, 1945, krab. 797, sign. 61.

⁶⁴ ŠVORC, P.: Rusíni v období ČSR a Slovenského štátu, 2009. Dostupné na internete: <<http://www.rusyn.sk/rusini-v-obdobi-csr-a-slovenskeho-statu/>> [20/12/2014].

KOVALOVÁ, I.: Školské inštitúcie v Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve na prelome 19. a 20. storočia. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: *Dejiny cirkevného gréckokatolíckeho školstva na Slovensku II*. Prešov: GTF PU v Prešove 2009.

MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov: DAPRESS 1994.

Schematismus Prešovského biskupstva z roku 1938.

SIMKO, A.: Vzorná spolupráca Slovákov a Rusov na východnom Slovensku. In: *Slovák. Roč. 11, č. 263, 15. 11. 1939, s. 4.*

ŠTURÁK, P.: Dejinný prierez Gréckokatolíckeho kňazského seminára v Prešove a biskup Pavol Gojdič. In: *Theologos: teologická revue Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty PU v Prešove. Roč. 2, č. 4 (2000), s. 17 – 24.*

ŠVORC, P.: *Rusíni v období ČSR a Slovenského štátu*, 2009. Dostupné na internete: <<http://www.rusyn.sk/rusini-v-obdobi-csr-a-slovenskeho-statu/>> [20/12/2014].

Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky.

VASIL, C.: Biskup Peter Pavel Gojdič OSBM z pohľadu Svätej Stolice v rokoch krízových zmien – Obdobie Slovenskej Republiky. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P. – KOPRIVNÁKOVÁ, J. (eds.): *Cirkev v okovách totalitného režimu – Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu v r. 1950*. Prešov: GTF PU v Prešove 2010.

Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov:

AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 20.

AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 46.

AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 74, 1939, sign. 49.

AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 75, 1940, sign. 37.

AGAP – Prezidiálne spisy, Inv. č. 77, 1942, sign. 1.

AGAP – Prezidiálne spisy, 1949, sign. 59.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1942, krab. 791, sign. 2000.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 790, sign. 750.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 790, sign. 1339.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 1900.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1943, krab. 796, sign. 2101.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2198.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2236.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 791, sign. 2291.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 2300.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3430.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3501.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3535.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3552.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3680.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 3803.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 459, 1943, krab. 792, sign. 4200.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 793, sign. 85.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 793, sign. 155.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 450.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 454.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 794, sign. 798.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 640, 1944, krab. 795, sign. 1400.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2301.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2749.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 460, 1944, krab. 796, sign. 2837.

AGAP – Bežná agenda, Inv. č. 461, 1945, krab. 797, sign. 61.

Ostatné archívy:

ŠOBA – Prešov, PR-P, 6684/39, prezidiálne spisy.

ŠOBA – Prešov, ŠZŽ – ŠB, 249.

ŠUA – SR, Fond MV, 154/40, prezidiálne spisy, krab. 79.

ŠUA – SR, Fond MV, 16949/40, prezidiálne spisy, krab. 75.

Štúdiá je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0523/12 Idea tolerancie – jej multikultúrne východiská, dimenzie, limity a ich interdisciplinárne (filozofické, teologické a politologické) reflexie.